

Regelgeving rond vierenhalf eeuw goudplevierenvangst in Drenthe

Henk M.Luning

*Vondel constateerde al: 'Wat van verre komt gevlogen wort hier wonderlijk onthalt'. Daarmee doelde deze dichter des vaderlands op onze voorouders die rijkelijk profiteerden van de grote vogelrijkdom in ons land. In het voorjaar zochten ze de eieren van de weidevogels en het waterwild. Wanneer grote scharen trekvogels ons land bezochten, kwamen de vogelaars in actie met alle mogelijke vanginstallaties. Dan waren de kooikers, ganzenflappers en lijsterstrikkers druk in de weer. Ook de Goudplevier *Pluvialis apricaria*, in de noordelijke provincies wilster genoemd, deed op zijn trektochten de Olde Landschap aan. Tot nu toe was alleen bekend dat het vangen van goudplevieren zich vrijwel uitsluitend afspeelde in de kustgebieden van ons land. Hoewel er niet zoveel concreets te melden valt uit Drenthe, mag aangenomen worden dat in het Noordenveld en Oostermoer, maar waarschijnlijk ook nog zuidelijker in de beekdalen, het wilsterflappen in de lage open weidegebieden er vanouds is beoefend. Dit artikel geeft enige nieuwe gezichtspunten ten aanzien van het door A.Veenstra geschreven 'Wilsterflappen in Drenthe' en de door A.Dijkstra gegeven aanvulling in Drentse vogels no.11 (1998) en no.12 (1999).*

In het oudst bekende jachtreglement voor Overijssel en Drenthe uit 1563 waren de plevieren vogelvrij.¹ Alleen al het feit dat deze vogels werden genoemd wijst er op dat het een algemeen voorkomende soort was in het gebied. Volgens artikel twee mochten de tot de jacht gerechtigden 'alle vliegende wiltbraet vangen und schieten'. Goudplevieren werden evenwel net als Kieviten *Vanellus vanellus* en Kemphanen *Philomachus pugnax* vanouds meestal met netten gevangen. De jacht op deze dieren was geopend van 1 augustus tot 1 mei. In feite werd de vogelvangers niets in de weg gelegd hun jachtlust te bevredigen omdat de grote trek Goudplevieren van en naar het noorden plaats vond in een voor de flappers gunstige tijd. Daarnaast bood het jachtreglement bescherming aan de inheemse populatie. Volgens artikel acht was het van 1 mei tot 1 augustus op een boete van drie gulden verboden de eieren van plevieren te rapen en 'die olders sullen syn kinderen verbieden unde die Huysheer synen huysgesinde, offte die broecke voer deselve betaelen'. Met andere woorden: het hoofd van het gezin werd aansprakelijk gesteld voor de overtreding.

Oeroude methode

Het vangen van Goudplevieren of wilsters is minder bekend en speelde zich vaak af op afgelegen plaatsen. Meestal gingen de vangers in de schemering van huis en kwamen ze in het donker weer thuis. In een open graslandgebied, waar regelmatig wilsters verbleven of doortrokken, werd een net van ongeveer 4 x 24 m. haaks op de wind gelegd. Om te kunnen vangen zat de 'flapper' op ongeveer 40 m. afstand achter een primitief schuilzeil en bediende met de treklijnen

¹ R.D.Mulder, *Jacht en visscherij in Drenthe. Honderd eeuwen jacht en visscherij en tien eeuwen jachtrecht in Drenthe*. 14

het net en de wip. Op de wip was als lokker een levende Goudplevier (soms ook een Kievit) gebonden die ging klapwieken zodra het apparaat bewoog. Daarnaast werden opgezette of van hout gemaakte lokvogels bij het net geplaatst. Overvliegende goudplevieren reageerden op de lokfluit van de flapper en wilden neerstrijken bij hun betrouwbaar uitzijnde soortgenoten. Daarbij passeerden ze het net dat op het juiste moment over de invallende wilsters werd geslagen. Vanaf de 17^e eeuw zijn er voorbeelden van de vangst van goudplevieren met slagnetten. In de loop der jaren veranderde de techniek van het vangen niet.

Vroege historische gegevens over het vangen van Goudplevieren in Drenthe ontbreken vrijwel geheel. Alleen in een aantekenboekje van Jan Wilmson Kymmell uit het laatst van de 18^e eeuw lezen we dat hij soms in een seizoen in de omgeving van Roden enige wilsters schoot.² Toch moeten de wilsterflappers in het gebied rond het Leekstermeer tot in de Peizermaden met hun netten onderweg zijn geweest. Nog in het jachtreglement van 1791 was de jacht en het vangen van wilde ganzen en ander watergevoegte voor de gerechtigden altijd open. Drie jaar later was dit veranderd en gold de regel dat niemand anders dan de eigenaar op zijn eigen grond Watersnippen *Gallinago gallinago*, Kieviten en plevieren mocht schieten. Het vangen van deze dieren met siag- of siepnetten was echter met toestemming van de grondeigenaar aan een ieder toegestaan (art.66). De Goudplevier was in Drenthe vanouds een broedvogel van hoogveen en heide. Tot ongeveer 1930 werden hier en daar nog enkele nesten gevonden, o.a. in de omgeving van Westerbork. Het laatste broedgeval in Drenthe werd vastgesteld in 1937 op het Fochteloërveen (Bijlsma & Hustings 2002). Daarnaast trokken in de herfst grote groepen Goudplevieren uit de Scandinavische landen over met name de kustgebieden van ons land. Een geringer aantal trok over Drenthe en vond in de beekdalen voldoende voedsel om er te pleisteren. Zoals we zullen zien is de plevierenvangst in het noorden van de provincie nog goed aantoonbaar. Het is echter aannemelijk dat in de open gebieden bij Dalen, de omgeving van de Haveltermaden en rond Meppel de vogelvangsters in het verleden ook hun slag sloegen.

Drenthe in trek bij Groningers

Voor de vogelaars maakte het langzaam verdwijnen van de inheemse plevieren niet veel uit. Zij richtten zich op de grote trek in voor- en najaar. In 1855 werd het vangen van waterwild met slagnetten in Drenthe verlengd van 15 tot eind maart.³ In 1866 wordt omschreven waar gevangen mag worden. Het wilsterflappen was alleen toegestaan op of langs het water van meren, rivieren, stromen, diepen, uitgeveende plassen en dan alleen op drassige en moerasachtige percelen. Volgens de jachtwet van 1857 mochten er t/m 30 april ook Kemphanen onder de slagnetten worden gevangen. Mogelijk omdat in Drenthe zich enige personen met deze jacht bezig hielden informeerde de Friese commissaris des konings over de gang van zaken. In Friesland was veel ervaring en hielden ongeveer 150 personen zich met het wilsterflappen bezig. Er was volgens de wet zowel een kleine jachtake, als toestemming van de grondeigenaar nodig en daarna konden de vogelaars hun gang gaan.⁴ In 1897 werd de jacht op waterwild in Drenthe open gehouden tot 31 januari. Romke de Jong, Wiert Vos en Coenraad Vos op de Groeve vroegen om de jacht op plevieren

² Huisarchief Mensinge, inv.no.524, ³ Drents Archief, Plakaten inv.no.1128 en 1135, ⁴ Archief Gouverneur, februari 1858.

met slagnetten open te stellen tot en met maart 1898 zoals dat ook in Friesland en Groningen de gewoonte was.⁵ Nu was de jacht gesloten terwijl de plevieren juist begonnen te trekken en ook de behoefte van hun gezinnen kwam in het geding. Duidelijk is dat zij de beestjes om den brode vingen. De aanvraag werd in de vergadering van 12 februari door Gedeputeerde Staten behandeld. Het verzoek werd ter zijde gelegd omdat het op ongezegeld papier was geschreven en de burgemeester van Zuidlaren geen certificaat van onvermogen had uitgeschreven (dan was er geen gezegeld papier nodig geweest).

Wie waren deze vogelvangers? Op 11 januari 1889 werd in een woonscheepje op De Groeve geboren: Klaas, zoon van Coenraad Vos en Magdalena Kanon. Als beroep geeft de vader vogelvanger op. Getuige is Romke de Jong (geb. Koudum), eveneens vogelvanger en gehuwd met Coenraads zuster Annegien, die ook met hun scheepje in de Hunze lagen. Hun domicilie is Foxhol en daar oefenden 18 leden van de familie gedurende een eeuw het vogelaarberoep uit. We treffen ze ook aan in de Westerbroekster maden en in de omgeving van het Schildmeer. Wiert Vos was eveneens een broer van Coenraad en de vogelvanger/visser Jan Vos die op de Knijpe onder Zuidlaarderveen aan de Hunze woonde was een neef. Zo kunnen we er van uit gaan dat rond het einde van de 19^e eeuw tenminste vier gezinnen in de herfst en het voorjaar in het dal van de Hunze leefden van het vogelen. Van meerdere familieleden Vos uit Foxhol is niet bewezen dat zij het Hunzedal bezochten. Hetzelfde geldt voor de uit een Groninger vogelaarfamilie stammende Berend Veenhuis, getrouwd met Annegien Vos, die ook in Foxhol woonde. Dat men niet echt honkvast was bewijst Coenraad Vos die we in 1888 met zijn scheepje aantreffen in Tjietjerkstradeel om daar zijn geluk te beproeven. Toen in mei 1896 het vogelen voorbij was lagen Romke de Jong en Annegien Vos met hun scheepje in Valtherrmond en leefden ze tijdelijk van de visvangst.

Een zekere M. van der Dong, een vogelvanger uit Oostwold (Gron.), werd in Drenthe, evenals in Groningen geen kleine jachtakte verleend om zijn beroep uit te kunnen oefenen. Het gebeurde vaker dat personen uit een andere provincie een jachtakte aanvroegen. Doch de gegevens van lieden die geen jachtakte verdienden werden door de provincies onderling doorgegeven.

De lage graslanden bij het Leekstermeer trokken wilsterflappers aan uit het Westerkwartier, maar aan de oevers van het meer woonden ook de bekende vogelaarfamilies Van der Dong en Van Esch. Iets dergelijks deed zich voor aan de Groningerkant van het Zuidlaardermeer. In Noordlaren overleed in 1911 op 60 jarige leeftijd de vogelvanger Wiert Vos. Waarschijnlijk is hij de man die destijds in een hutje bij het meer woonde en in de wandeling ook wel 'de roege visser' werd genoemd. Jan Eisses te Onnen die naast boer, visser, mollenvanger en eierzoeker, ook wilsterflapper was, ving de vogels in de Onnerpolder. Hij was één van de weinigen die tussen 1906 en 1960 aantekeningen maakte over zijn vangsten. De invloed van het weer en het al of niet doortrekken van de vogels, bepaalde of er veel of weinig werd gevangen. Vangsten van 70 tot zelfs 170 vogels per dag waren niet ongevoel. Als de wilsters duur waren ontving men f.0,50 per stuk van de poelier. Het was een welkome aanvulling op het budget voor mensen met een smalle beurs die in de herfst wat wilden bijverdienen. Maar velen sletten in eenzaamheid hun dagen in het veld in de hoop op een bijzondere vangst die meestal uitbleef. Tegenstanders van het vogelen noemden het: 'een ellendige middeling tussen arbeiden en leeglopen'. Het: 'laten zij die de macht bezitten ingrijpen voor het behoud van de vogels', begon intussen steeds

⁵ *Ibidem*, december 1897 en oktober 1899

nadrukkelijker te klinken.⁶ Maar het beleid van de overheid was er op gericht de vrije uitoefening van de vogelvangst als bron van bestaan voor de behoeftige klasse zo veel mogelijk vrij te laten.

Overwinteren op de Hunze

W.A. van Dam uit Groningen vroeg in 1900 toestemming plevieren met slagnetten in Drenthe te mogen vangen.⁷ Hij kreeg ten antwoord dat het al februari was en dit nu niet meer geregeld kon worden, maar dat er in het vervolg rekening mee zou worden gehouden. Daarop paste Drenthe zich wat de datum betreft aan en bleef de jacht op plevieren in het vervolg tot eind maart open. Vervolgens hield men er na enige tijd geen rekening meer mee of men was het gewoon vergeten waardoor de vangst van plevieren weer bij de sluiting van de jacht op waterwild afgelopen moest zijn. Dit liet Romke de Jong er niet bij zitten en hij vroeg in 1909 samen met de familie Vos als houders van kleine jachttakten weer verlenging van de termijn aan. Zij verklaarden dat ze sinds jaren met hun families in woonscheepjes op de Hunze bij de Groeve overwinterden en zich met het vogelen van een karige boterham voorzagen. Aan de aanvraag kon zoals eerder gebeurde niet meer worden voldaan omdat de jacht op alle waterwild al was gesloten. Er werd in Assen echter gewezen op Groningerland, waar de jacht op waterwild tot 31 maart open was. In feite kregen ze de tip hun vanggebied naar de polders van Noordlaren en Onnen te verleggen om zo ongestoord verder te kunnen vogelen. Ze hadden er concurrentie van een zekere Siekman die er vogelde en ook visser was. Vanaf 1910 tot 1920 hield Drenthe weer rekening met de plevierenvangers en mochten ze hun bedrijf tot april uitoefenen. De familie Vos verlegde uiteindelijk haar vanggebied naar het noorden onder Noordlaren waar visserij en landbouw langzamerhand hun hoofdberoep vormde. Het vangen van wilsters was daarmee in Drenthe echter nog niet voorbij.

Uit het Groningerland kwam Heino Schanssema uit Appingedam na 1945 wel op de fiets naar Spijkerboor om in het Hunzedal zijn geluk te beproeven. Soms kwam hij met fietstassen vol wilsters terug. Het gebeurde dat hij een keer voor f.75,- aan wilsters ving waarvoor zijn vrouw zoals ze meedeelde een mooie mantel kocht.⁸ Hendrik Ottens uit Delfzijl ging in de zeventiger jaren met een broer naar Spijkerboor waar ze goede vangsten deden. Een oom, Cornelis Ottens met zijn maat Ebo de Munck gingen tijdens de oorlogsjaren naar hetzelfde gebied en bleven er soms enige dagen. Ze vingden zelfs zo goed dat ze besloten er elk met een wilsterspul te gaan vangen, waardoor er meer gevangen kon worden en de verdienste navenant werd vergroot.⁹ Bovendien was de prijs opgelopen tot een gulden per stuk.

Bedreiging

Ten gevolge van de sterntjesmoord op grote schaal in de jaren 1906 – 1908 (hoedenmode der dames) en andere mistanden kwam de Vogelwet 1912 tot stand. Het is ook de reden geweest dat in 1913 de vereniging 'Het Vogelvaardersbelang in de Provincie Groningen' werd opgericht. In Friesland bestond toen al een zusterorganisatie. De vereniging wilde zo mogelijk haar invloed laten gelden bij eventuele wijzigingen van de Jacht- en Vogelwet. Later blijkt dat men inderdaad invloed trachtte uit te oefenen om te voorkomen dat het vangseizoen te zeer zou worden ingeperkt

⁶ H.M.Luning, De lijstervangst in Drenthe. Ons Waardeel 1985 p.236, ⁷ Archief Gouverneur, februari 1900 no.1233 en maart 1909 no.1173, ⁸ Mededelingen van A. Veenstra, ⁹ ibidem.

of het wilsterflappen geheel verboden dreigde te worden. Toch konden de verenigingen niet verhinderen dat in 1941 de voorjaarsjacht verviel.¹⁰ Internationaal werd in 1950 in Parijs een verdrag gesloten dat de vangst met slagnetten verbodt. Doch in de jachtwet 1954 werd een overgangsregeling getroffen, zodat de wilsterflappers die tussen 1 juli 1946 en 1 juli 1951 nog vingen, mochten blijven vangen met een bijzondere jachtake.

Onder invloed van de publieke opinie kwam het doden van grote aantallen vogels met slagnetten steeds meer onder druk te staan. Op 3 december 1971 verscheen in het Nieuwsblad van het Noorden een ongenueanceerd artikel van Wim Dussel waarin hij zware kritiek leverde. Hij wees

BEKENDMAKING.

DE COMMISSARIS DES KONINGS IN DE PROVINCIE DRENTHE
brengt bij deze ter kennis van de belanghebbenden,
dat door Heeren Gedeputeerde Staten in dit Gewest
is bepaald:

dat de JAGT in deze Provincie den 31er
der loopende maand en het vangen van
WATERWILD, met slagnetten, aangeduid
in art. 17 der wet van den 6^{en} Maart
1852, Staatsblad no. 47, den 31er Maart
1856, des avonds met zonsondergang,
zal worden gesloten.

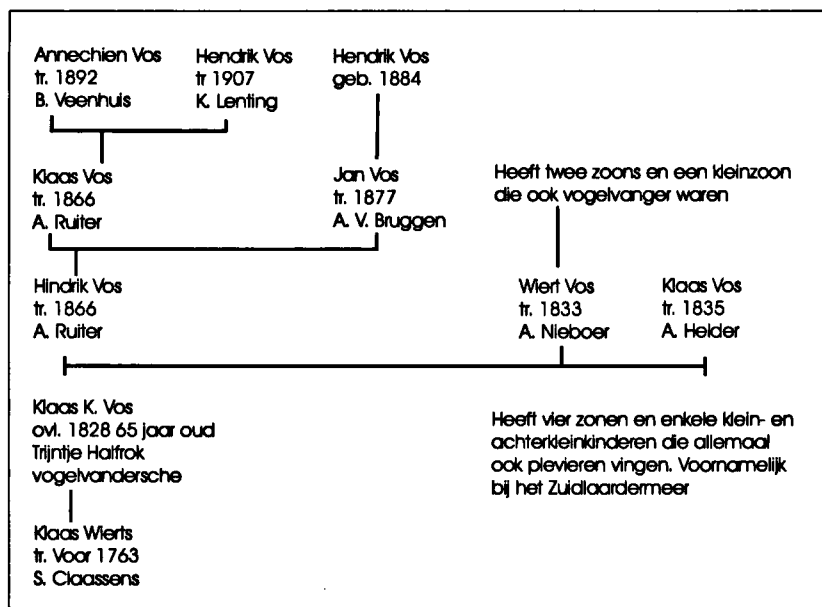
En opdat niemand hiervan onwetendheid voor-
wende, zal deze in de *Provinciale Drentsche en
Asser Courant* opgenomen en, door de zorg der
Gemeentebesturen, worden afgekondigd en aange-
slagen, ter plaatse waar zulks te doen gebruikelijk is.

Assen, den 15 December 1855.

De Commissaris des Konings voornoemd,

DE VOS VAN STEENWIJK.

¹⁰ Arend Veenstra, Vereniging Het Vogelvaardersbelang in de Provincie Groningen 1913 – 2003 pag.8 e.v.

Figuur 1. Stamboom vogelvangstersfamilie Vos die allen opereerden in het gebied van het Zuidlaardermeer en de Hunze. *Wilster netting family Vos which operated around the Zuidlaardermeer and Hunze.*

op de duizenden plevieren die in Groningen en Friesland gedood en via de poelier naar Frankrijk werden gestuurd. Het Groninger Vogelvangstersbelang noemde hij een vogelmoordbrigade die de deur gewezen zou moeten worden als ze wilden vergaderen. Het stuk veroorzaakte heel wat commotie. Het leidde tot kamervragen en tot een protestbrief van de goudplevierenvangers aan de Tweede Kamer.

Het bleek dat in Groningen en Friesland alsmede in de kop van Noord-Holland ruim 43 personen beschikten over een vergunning volgens de Jachtwet om met trek- of slagnetten Goudplevieren te vangen. Samen waren ze goed voor minstens 20000 gedode vogels. Het tij was niet te keren en in 1978 werd het vangen en doden van goudplevieren met slagnetten verboden. Door de acties van de wilsterflappers kwam er toch nog een regeling uit de bus. Zij mochten blijven vangen mits ze van hun vangsten melding maakten en de gevangen vogels weer lieten vliegen. Voor iemand die zijn leven lang om den brode had gevangen was dit een bijna onverteerbare zaak. Onder aanvoering van de Friese wilsterflapper en -onderzoeker Joop Jukema werd in 1990 een wilsterwerkgroep opgericht met als doel het behoud van de traditionele vangmethode en het stimuleren van wetenschappelijk onderzoek door middel van het ringen, meten en wegen van vooral Goudplevieren, maar ook Kieviten en Kemphanen. In de Flora- en Faunawet van 1998 zou ook deze vorm van wilstervangst worden verboden. Dankzij weer een actie hebben de vangers tegenwoordig een ringvergunning waardoor er nu nog via de Groninger vereniging 10 personen deel nemen aan het vogelonderzoek. Hiervan wonen er twee binnen Drenthe.

Toekomstmuziek?

In 1992 lanceerde Natuurmonumenten Drenthe het plan Goudplevier. Daarin was het streven er op gericht vier natuurerreinen in het Mantingerveld met elkaar te verbinden. Het einddoel was een natuurgebied van zo'n 1200 hectare te creëren waarbij een landschap moest ontstaan dat de kenmerken droeg van vóór de grote ontginningen. Het plan werd zo genoemd omdat de laatste in Drenthe broedende goudplevieren in een dergelijk gebied werden aangetroffen. Tot nu toe is het alleen de naam voor een natuurontwikkelingsplan. Toch is de achterliggende gedachte dat de Goudplevier er in de toekomst als broedvogel terug zou kunnen keren en niet meer alleen tijdens de trek voorbij vliegt.

Summary: Wilster netting and the law in Drenthe from 1563 onwards

In the 19th century, people were free to hunt geese with nets in the Province of Drenthe. Wintering groups of geese (presumably Bean Geese) were claimed to be a pest because of ruining the fields sown with winter rye. Especially during periods of thaw in late winter the geese caused considerable damage to the seedlings.

Even though the price for a goose was high in those days, netting geese was not popular, probably because of the necessity to keep trained tame geese and the sometimes low catching rate. More frequently farmers tried to obtain a permit to chase the geese with a rifle. Local and regional governments, however, were not willing to provide permits for this kind of hunting, because it could (and probably would) lead to poaching other game than geese.

Adres: Koekoekstraat 52, 9404 BL Assen

Gevangen
Goudplevier. Caught
Golden Plover.
Castricum, 1
september 2003
(Jelger Herder).

